

IZSELJEVANJE KOČEVARJEV V ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE

Marjan Drnovšek¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Izseljevanje Kočevarjev v Združene države Amerike

Kočevski Nemci (Kočevarji) so kot jezikovni otok živeli v jugovzhodnem delu današnje Slovenije več kot šeststo let, in sicer do njihove preselitve (1941/42) in nato umika oziroma izгона iz Jugoslavije po letu 1945. Od 15. stoletja so bili znani kot krošnjarji, vključili pa so se tudi v množični val izseljevanja v Združeno državo Amerike po letu 1880. Na podlagi popisov prebivalstva in objavljenih ter arhivskih evidenc izseljencev iz let 1892–1913 je narejena analiza izseljevanja iz okrajnega glavarstva Kočevje, za leti 1892 in 1893 sta vzorčno objavljena seznama izseljencev za občini Draga (Suchen) in Koprivnik (Nessenthal).

KLJUČNE BESEDE: Zgodovina, izseljevanje, Slovenija, Kočevski Nemci (Kočevarji, Gottscheer), Združene države Amerike, izseljenska statistika

ABSTRACT

The Emigration of the Gottscheer Germans to the United States of America

The Gottscheer Germans (Kočevarji) lived as a linguistic isle in the south-eastern part of the present Slovenia for more than six hundred years, that is until their migration (1941/42) and after that their withdrawal and expulsion from Yugoslavia after the year 1945. Since the 15th century, they were known as peddlers; they also included themselves in the mass emigration wave to the United States of America after the year 1880. On the basis of censuses and published and archival records of emigrants from the years 1892–1913, an analysis was made on emigration from the district of Kočevje; for the years 1892 and 1893, sample registers of emigrants from the communities Draga (Suchen) and Koprivnik (Nessenthal) are being published.

KEY WORDS: History, emigration, Slovenia, Gottscheer Germans (Kočevarji), The United States of America, emigration statistics

UVOD

Pri raziskovanju slovenskega izseljenstva je sočasno odhajanje pripadnikov drugih etničnih skupin, ki so daljši ali krajši čas živeli na ozemlju današnje Slovenije, nekako v ozadju. Ne moremo trditi, da o Nemcih na Slovenskem v preteklosti vemo malo, enako velja tudi za Kočevarje, tudi ne moremo zanikati velikega interesa za raziskovanje njihovega prihoda na ozemlje današnje Slovenije, manj pa poznamo njihova kasnejša

¹ Dr. zgodovine in arhivist, znanstveni svetnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: marjandr@zrc-sazu.si

izseljevanja; in še tu bolj njihovo nasilno izseljevanje zaradi političnih razlogov kot pa ekonomsko izseljevanje. Slednje je ostalo nekako v senci slovenskega izseljevanja tudi v zgodovinske raziskavah.

Marsikdaj imamo pri proučevanju zgodovine slovenskega izseljenstva na razpolago samo drobce arhivskega gradiva, zlasti z ozirom na spremljanje njihovega števila, spolne, poklicne in stanovske sestave, vzrokov izselitve ipd. To velja tudi za čas množičnega izseljevanja v Združene države Amerike.² V prispevku analiziram ohranjeno statistično arhivsko gradivo za leti 1892 in 1893 za območje sodnega okraja Kočevje, z njegovo pomočjo in z uporabo strokovne literature navajam rezultate tudi za območje okrajnega glavarstva Kočevje v celoti.

*

Geografsko ozemlje današnje Slovenije je bilo vedno priseljitveno in v zadnjem stoletju in pol še bolj izseljitveno območje. Pestra prostorska mobilnost ljudi na krajše in daljše razdalje je njegova stalnica, ki skozi preteklost pozna različne oblike, obsege udeleženih, obdobja dogajanj, in zajema posamezne, med seboj (razlikujejo se) regije. Kot ena od regij, je Kočevsko³ v preteklosti tesno povezano s selitvenimi gibanji, v katera so bili vključeni predvsem kočevski Nemci (Kočevarji).⁴ Njihovo priseljevanje na Kočevsko od tridesetih let 14. stoletja – po vsej verjetnosti z vzhodnotiroolskih in zahodnokoroških območij – je bila posledica ekonomskega interesa zemljiških gospodov (Ortenburžanov) z namenom, da izkoristijo lastna neobdelana oziroma manj obdelana zemljišča. Če imamo pred očmi samo Kočevje in njihovo vpetost v selitvena gibanja, lahko z zgodovinskega vidika izpostavimo tri prelomne procese, prvič, čas priseljevanja, to je načrtne, t. i. mlajše (agrarne) kolonizacije v 14. stoletju,⁵ drugič, njihovo množično vključitev v izseljenski val v Združene države Amerike na prelomu v 20. stoletje, in tretjič, njihovo skoraj popolno izselitev pozimi 1941/42, ki se je po vojni končala z umikom in izgonom s strani jugoslovanskih oblasti v Avstrijo in s kasnejšo razpršitvijo po vsem svetu (Avstrija, Nemčija, Švica, ZDA, Kanada, Avstralija ...).⁶

² O tej problematiki glej: Marjan Drnovšek, Okrajna poročila o izseljevanju iz Kranjske v letih 1892–1913. *Gestrinov zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1999, str. 413–437 in tam uporabljeno literaturo.

³ V našem primeru v obsegu okrajnega glavarstva Kočevje, ki so ga do 1918 sestavljali sodni okraji Kočevje, Ribnica in Velike Lašče.

⁴ V nadaljevanju uporabljam zanj izraz Kočevarji, kot ga za kočevske Nemce uporablja Enciklopedija Slovenije. Glej: Janez Šumrada, Tone Ferenc, Kočevarji. *Enciklopedija Slovenije* 5, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991, str. 179–181. Njihovo skoraj popolno izginotje na Kočevskem se kaže tudi v jeziku, saj slovenski pravopis besedo Kočevar (Kočevarica) pojmjuje dvojno, prvič, kot osebno ime, in drugič, kot prebivalca (prebivalko) na Kočevskem. Glej: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU, 2001, str. 758.

⁵ Ivan Simonič, Zgodovina kočevskega ozemlja. *Kočevski zbornik. Razprave o Kočevski in njenih ljudeh*. Ljubljana: Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1939, str. 50.

⁶ Mitja Ferenc, *Kočevska: Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev / 'S Göttischeabalont: Da Göttischeabars ünt isr vvrloarns Erptoil / Gottschee: Das verlorene Kulturerbe der Gottscheer Deutschen*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, 1993, str. 112; Šumrada, Ferenc, Kočevarji ..., str. 179–181.

Ena glavnih in dolgotrajnih selitvenih oblik pri Kočevarjih je bilo krošnjarstvo,⁷ ki mu sledimo od 15. stoletja do konca njihovega bivanja na Kočevskem. Priselitev nemških poljedelskih naseljencev (kolonistov) v 14. stoletju je pomenila bolj ali manj neprostoVOLJNI prihod,⁸ tako kot je imel vsaj pri delu Kočevarjev podoben značaj njihov odhod v času druge svetovne vojne. Pri prvih so morali oditi iz vzhodne Tirolske in zahodne Koroške po odločitvi Ortenburžanov Otona V. in Otona VI., pri drugih na podlagi dogovora vodstva Kočevarjev s Heinrichom Himmlerjem in Adolfom Hitlerjem oziroma pogodbe o preselitvi med Nemčijo in Italijo, ki je bila sklenjena v Rimu.⁹ Ali je 97-odstotna pripravljenost Kočevarjev za odhod res pomenila tudi odločitev po lastni volji, če upoštevamo razne pritiske, svarila in grožnje s strani nacističnega režima, ki je poleg intenzivne propagande nekako pritiskal nanje?¹⁰ Danes Kočevarji navajajo tri vzroke za izselitev: močno nacistično propagando, željo po boljšem življenju v »nemški« državi in v primeru, da bi ostali, strah pred osamelostjo ali izobčenjem s strani sonarodnjakov.¹¹ Skratka, le krošnjarjenje in izseljevanje Kočevarjev v času množičnega odhajanja v ZDA lahko označimo za odločitev po lastni volji, čeprav so bili v ozadju potiskajoči geografski, gospodarski, socialni in zlasti preživetveni razlogi.¹²

O Kočevarjih imamo bogato publicistično in strokovno literaturo. Zlasti po prvi svetovni vojni se je okrepilo zanimanje za proučevanje Nemcev na Slovenskem, ki je

⁷ Avstrijski cesar Friderik III. je leta 1492 podelil prebivalcem na Kočevskem pravico krošnjarjenja, tj. načina potujoče trgovine, ki so jo Kočevarji opravljali daleč v 20. stoletje.

⁸ Bili so podložniki Ortenburžanov. Ena od osebnih strani podložništva je bila omejitev prostega gibanja oziroma zaradi podrejenosti ali podanosti tudi odhod podrejenih tja, kamor je želel zemljiški gospod. O določenem prisilnem prihodu bi lahko govorili v primeru 300 družin upornih frankovsko-turinških kmetov, ki naj bi jih nemški cesar in češki kralj Karel IV. leta 1349 podaril Ortenburžanom, le-ti pa naj bi jih naselili na Kočevskem. Del strokovne literature je to prevzel kot dejstvo, del kritično zavrača to trditev. Glej: Ivan Simonič, *Zgodovina kočevskega ozemlja ...*, str. 57. Po Janezu Šumradi in Tonetu Ferencu gre za zgodovinsko nedokazano notico škofa Tomaža Hrena. Glej: Šumrada, Ferenc, Kočevarji ..., str. 179. Glej tudi: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek: Agrarno gospodarstvo* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan). Ljubljana: SAZU, Institut za zgodovino, Sekcija za občo in narodno zgodovino in Državna založba Slovenije, 1970; Marija Kundegraber - Lackner, *Etnografske posebnosti v nekdanjem Kočevskem nemškem otoku. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 43/3, Ljubljana 1995, str. 76.

⁹ Dne 31. 8. 1941. Glej: Tone Ferenc, Bojan Godeša, *Slovenci pod nacističnim gospostvom 1941–1945. Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju. Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert* (ur. D. Nečak, B. Jesih, B. Repe, K. Škrilec, P. Vodopivec). Historia 8. Znanstvena zbirka. Ljubljana: Oddelek za zgodovino FF Univerze v Ljubljani, 2004, str. 195–197.

¹⁰ Težka ločitev od domače vasi in razočaranost ob prihodu v novo okolje sta bila pogosta občutka mnogih Kočevarjev pri tej selitvi. Glej: Ludwig Kren, »Soseđa, zdaj smo beračič«. Korespondenca iz usodnih dni preselitve, *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 43/3, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1995, str. 108–110.

¹¹ Mitja Ferenc, Kočevska – pusta in prazna, *Drevesa. Časopis slovenskega rodoslovnega društva* 8/3, Ljubljana, 2001, str. 75–76.

¹² Opozoriti moram še na 56 kočevskih družin, ki so odšle že v času Francozov (1809 – jeseni 1813), in sicer v Banat. Glej: Mitja Ferenc, Kočevska ..., str. 23.

poleg strokovnih rezultatov proizvedlo številne politične in ideološko obarvane tekste. Tema ima do današnjih dni še vedno značaj občutljivosti.¹³ Z oziroma na njihove selitvene procese je (bila) pozornost strokovne javnosti posvečena zlasti srednjeveškemu priseljevanju na Kočevsko, deloma krošnjarstvu in predvsem njihovi izselitvi iz Kočevske v letih 1941/42. Množično izseljevanje Kočevarjev in na Kočevskem živečih Slovencev v Združene države Amerike pred prvo svetovno vojno je bolj ali manj le omenjeno. Kočevska je bila pomembno izhodišče izseljevanja v tem času, odhajanje Kočevarjev pa nekako skrito v (vse)slovenskem izseljenskem valu. Potrdim lahko misli geografa Antona Melika: »Brez pretiravanja lahko rečemo, da je ni pokrajine na Slovenskem, kjer bi se izseljevanje v tujino, zlasti v Ameriko, tako razmahnilo kakor na Kočevskem.«¹⁴

KOČEVARJI IN SLOVENCİ: JEZIKOVNE OPREDELITVE

Eno od vprašanj pri obravnavi zunanjih selitev v 19. in 20. stoletju, ki nas zanimajo v tej razpravi, je jezikovna sestava izseljencev, ki so odhajali z območja slovenskega etničnega ozemlja. Razen na Kočevskem in v Apaški kotlini so Nemci na Slovenskem v času Avstro-Ogrske v glavnem predstavljali mestno in trško prebivalstvo (npr. v deželnih glavnih mestih Ljubljani, Trstu, Celovcu, Gorici, v večjih mestih, npr. Mariboru, Celju, Ptuj), Slovenci pa podeželsko.

Z ozirom na to je zanimivo Kočevsko z najstarejšim in najdlje obstoječim nemškim agrarnim jezikovnim otokom na Slovenskem (po letu 1918 obravnavanim kot manjšina), ki se je v bolj ali manj kompaktni obliki obdržal do druge svetovne vojne. Tudi mesto Kočevje je v njegovem okviru do propada monarhije obdržalo nemško večino. Vendar to ne pomeni, da sta bila to dva med seboj ločena svetova.¹⁵ Na Kočevskem so Nemci in Slovenci stoletja živeli drug ob drugem ali pomešani med seboj in proces obojestranske asimilacije je bil stalen.¹⁶ Vendar asimilacija večinskega okolja ni bila toliko močna – verjetno zaradi kompaktnosti nemške poselitve –, da bi prišlo do izginotja nemškega jezikovnega otoka v slovenskem jezikovnem in kulturnem morju, kot se je zgodilo drugod na Kranjskem in Goriškem (Selška dolina, Tolminska) do 19. stoletja. Upoštevati je treba tudi mnenje nemškega raziskovalca Huga Grotheja o t. i. dvojezičnih prebivalcih na Kočevskem, ki so se v času narodnostnih in političnih

¹³ Janez Cvirn, Nemško (avstrijsko) in slovensko zgodovino pisje o Nemcih na Slovenskem (1848–1941). »Nemci« na Slovenskem 1941–1955. *Izsledki projekta*. Vodja projekta in urednik: Dušan Nečak. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF, 2002, str. 69–98.

¹⁴ Anton Melik, *Posavska Slovenija*, Ljubljana: Slovenska matica, 1959, str. 469.

¹⁵ O tem nas prepričajo jezikovne in etnomuzikološke oziroma kulturne študije starejšega in novejšega datuma. Glej: France Marolt, Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi. *Kočevski zbornik. Razprave o Kočevski in njenih ljudeh*. Ljubljana: Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1939, str. 175–320.

¹⁶ Zanemariti ne smemo tudi priseljevanja in kulturnih vplivov iz hrvaškega prostora.

osveščanj opredeljevali z ozirom na prevladujoče lokalne politične struje, zlasti na obrobju otoka.¹⁷ Zanimariti ne smemo tudi povezovalnih pojavov oziroma izmenjave kulturnih vplivov,¹⁸ saj na njihov medsebojni odnos ne smemo gledati samo s pozicij »mržnje in sovraštva«, ampak skupne življenjske usode na tem območju.

Obravnavanje ali izpostavljanje nemških ali slovenskih prvin življenja in delovanja na Kočevskem v 19. in prvi polovici 20. stoletja je obremenjeno z narodnostnimi, političnimi oziroma ideološkimi nesoglasji, nasprotji in mržnjami. Niso bile posebnost, ampak del dogajanj v vsakokratnem širšem državnem okviru (Avstro-Ogrska, prva Jugoslavija) in na lokalnih ravneh (Kranjska, okraji, občine, posamezna naselja). Kranjska je bila v avstrijskem obdobju najbolj slovenska – če imamo pred očmi obravnavano obdobje –, vendar je imela na jugovzhodnem predelu najbolj številčni nemški otok s skoraj šeststoletno prisotnostjo na tem ozemlju.

Avstrijske statistike so ob popisih prebivalstva v letih 1880, 1890, 1900 in 1910 povpraševale po občevalnem jeziku, kar nedvomno ne pomeni tudi že narodne opredelitve; hišni gospodar je bil odločujoč pri določitvi občevalnega jezika. Ravno na Kočevskem zasledimo pisano mešanico nemško in slovensko pisanih priimkov (podobno pri krajevnih imenih), iz katerih ne smemo sklepati na pripadnost nosilcev teh imen eni ali drugi jezikovni in kulturni skupnosti. Pripadnost določenemu občevalnemu jeziku je bila mnogokrat stvar osebne ali politične odločitve, kot sem že poudaril, ki je nastala pod vplivom, npr. domačega duhovnika, župana, soseda in zaradi drugih razlogov, ne nazadnje zaposlitvenih.¹⁹ Nekoliko odmaknjeno življenje »kočevskega otoka« je to vprašanje še poglobljalo, zato se ne smemo čuditi mnogim slovenskim avtorjem, ki so v letih pred prvo svetovno vojno in v tridesetih letih 20. stoletja poudarjali, da je med Kočevarji »skritih« mnogo Slovencev. V obeh časovnih obdobjih je to razumljivo, saj je bilo v avstrijskem času prisotno favoriziranje nemštva (ponemčevalni pritisk),²⁰ v desetletju pred izbruhom druge vojne pa sledimo okrepljeni dejavnosti nacizma v skrbi za nemštvo v tujini (t. i. nacifikacija). Trditev »Kdor je na Kočevskem rojen, je Kočevar!« je bila pogosto izrečena na nemški strani, zlasti v omenjenih tridesetih

¹⁷ Cvim, *Nemci na Slovenskem ...*, str. 104; Emil Brix, Številčna navzočnost nemštva v južnoslovenskih kronovinah Cislitvani je med leti 1848 do 1918. Problemi narodne statistike. *Zgodovinski časopis* 41/2, 1987, str. 306.

¹⁸ Zanimivo je vprašanje medsebojnega dajanja oziroma prevzemanja kulturnih in drugih značilnosti, tako v celoti kot v obrobnih predelih tega otoka. O tem glej npr.: France Marolt, Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi. *Kočevski zbornik. Razprave o Kočevski in njenih ljudeh*. Ljubljana: Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1939, str. 175–320; Koštiál, O Kočevcih in kočevščini. *Kočevski zbornik. Razprave o Kočevski in njenih ljudeh*. Ljubljana: Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1939, str. 321–334.

¹⁹ Že leta 1848 se je pokazala zapletenost opredeljevanja za cno ali drugo etnično skupnost, toliko bolj v času kasnejših nemško-slovenskih napetosti. Glej: Stanc Granda, Politične razmere na Kočevskem v letu 1848. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 43/3, Ljubljana, 1995, str. 23–37.

²⁰ »Drang nach Süden«. Glej: Peter Vodopivec, Slovenci in Habsburška monarhija. *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju. Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert* (ur. D. Nečak, B. Jesih, B. Repe, K. Škrilc, P. Vodopivec). Historia 8. Znanstvena zbirka. Ljubljana: Oddelek za zgodovino FF Univerze v Ljubljani, 2004, str. 33.

letih. Družba sv. Cirila in Metoda²¹ se je v avstrijski dobi borila proti nemštvu tudi na Kočevskem s poudarjanjem zapostavljenosti tam živečih Slovencev glede jezika, osnovnega šolstva, političnih pravic ipd.²² Ko je pisec članka »Tolovajstvi v Kočevju« (1911), ki je izšel v glasilu pomenljivega naslova *Slovenski Branik*, opozoril na »evropski škandal«, češ da Slovenci v cerkvi v Kočevju ne slišijo slovenske besede, je to podkrepil z mislijo: »Saj je pa tudi res nezaslišano, da Slovenci v svoji domovini nimajo niti tega, kar imajo naši izseljenci na Pruskem in v Afriki.«²³

Nas zanima predvsem odstotek deleža Kočevarjev in Slovencev v izseljenkem dogajanju. Na Kočevskem sta živeli dve tretjini Nemcev na Kranjskem. V letih 1880–1910 je delež prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom na Kranjskem upadel za 0,70%, kar je bila tudi posledica izseljevanja nemškega prebivalstva iz Kočevske.²⁴ Če se je leta 1880 z ozirom na občevalni jezik na Kranjskem za nemški jezik izreklo 6,15% prebivalstva (za slovenskega 93,67%), se jih je leta 1910 izreklo »samo« 5,66% (za slovenskega 94,24%).²⁵

V Czoernigovi etnografiji avstrijske monarhije, ki je izšla leta 1857, so združeni podatki etnografske statistike (jezik kot temelj opredeljevanja) iz leta 1846 in rezultati štetja leta 1850; takrat so našeli 22.898 Kočevarjev.²⁶ Leta 1869 jih je bilo samo 19.029, kar je bila tudi posledica kolere. Ob upoštevanju odločitev za nemški ali slovenski občevalni jezik ob popisih prebivalstva v letih 1880–1910 je kar v 98 kočevskih vaseh, od skupno 109, živelo samo nemško prebivalstvo.²⁷ Fran Zwitter je analiziral rezultate štetij po letu 1880 in upošteval le občine z nemško večino prebivalstva,²⁸ ne pa Kočevarjev, ki so živeli po vaseh v sosednjih slovenskih občinah, ki jih, po njegovi oceni, pri nobenem štetju ni bilo več kot 1.000, in dobil naslednje rezultate: nemški občevalni jezik je navedlo 18.258 (1880), 18.022 (1890), 17.497 (1900) in 16.430 (1910) oseb, slovenskega pa 2.120 (1880), 1.640 (1890), 1.387 (1900) in 1.448 (1910) oseb.²⁹ Mitja Ferenc je za enako obdobje (vključujoč zasebno štetje leta 1913 in s primerjavo

²¹ Širše in za Kočevsko glej: Andrej Vovko, *Mal položi dar ... Portret Slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani, 1994.

²² Na nemški strani pa organizaciji Deutscher Schulverein (*1880) in Südmark (*1889), ki sta vodili »protislovenski« boj.

²³ B., Tolovajstvi v Kočevju, *Slovenski Branik*. Vestnik naših pokrajin III/2, 1. februar 1911, str. 32. Prusija pomeni Nemčijo, bolj natančno Vestfalijo in Porurje, kamor so se izseljevali od osemdesetih let 19. stoletja, z Afriko pa je mišljen Egipt (Aleksandrinke).

²⁴ Cvim, Nemci na Slovenskem (1848–1941) ..., str. 103–104.

²⁵ Cvim, Nemško (avstrijsko) in slovensko zgodovinosipje ..., str. 83.

²⁶ Fran Zwitter, Nemci na Slovenskem. *O slovenskem narodnem vprašanju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1990, str. 31.

²⁷ Ferenc, Kočevska ..., str. 23.

²⁸ Glede na omenjena štetja v letih 1880–1910 nobena občina na Kranjskem ni imela nemške večine, razen v Beli Peči in na Kočevskem. Glej: Peter Vodopivec, Slovenci in Habsburška monarhija ..., str. 39.

²⁹ Zwitter, Nemci na Slovenskem ..., str. 31.

rezultatov prvega popisa prebivalstva Kraljevine SHS 31. 1. 1921) izračunal naslednje razmerje med Nemci in Slovenci na Kočevskem.³⁰

TABELA 1: Prikaz gibanja števila prebivalcev na Kočevskem

LETO	N: vasi	S: vasi	N: KOČ	S: KOČ	*	SKUPAJ
1880	17.615	1.913	1.343	99	271	21.241
1890	17.412	1.484	1.210	103	395	20.604
1900	16.434	963	1.783	255	489	19.924
1910	15.157	889	1.859	672	574	19.151
1913		4.081		794		
1921**	11.548	3.244	1.062	2.020		17.874

Vir: Mitja Ferenc: *Kočevska...*, str. 28.

N ... Nemci

S ... Slovenci

KOČ ... Kočevje (mesto)

* mešani in neugotovljeni.

** manjkajo podatki za Rodine.

Številne ocene kažejo na naglo upadanje prebivalstva na Kočevskem. Tako Fran Uratnik meni, da se je prisotno prebivalstvo na Kranjskem v letih 1817–1910 povečalo le za 28,3% (v Avstro-Ogrski v letih 1800–1900 kar za 104%),³¹ medtem ko se je po oceni Jožeta Rusa v sodnem okraju Kočevje v letih 1817–1890 povečalo samo za 5,4%, nato pa v letih 1890–1900 celo padlo za 2,3% in v letih 1900–1910 za 1,0%.³² Čeprav na upadanje števila prebivalstva kažejo le ocene, je nedvomno dejstvo, da je število prebivalstva na Kočevskem v letih 1880–1921 stalno upadalo in izseljevanje je bil eden glavnih vzrokov za ta pojav.³³

Slovenci na Kočevskem so dvomili o »pravilnosti«³⁴ uradnih podatkov štetja prebivalstva, zlasti o jezikovnem opredeljevanju. Tako so ob uradnem ljudskem štetju 1910 »rodoljubi«³⁵ izvedli tudi »zasebno ljudsko štetje«³⁶ v mestu Kočevje. Policija ga je zaustavila, pobrala števne pole, kasneje pa jih je le vrnila. Uspelo jim je popisati prebivalstvo v 54 hišah (od okrog 250), v katerih se je 448 oseb odločilo za Slovence (v

³⁰ Ferenc, *Kočevska ...*, str. 28–29.

³¹ Fran Uratnik, *Tehnika in gospodarstvo*, Ljubljana, 1938, str. 164.

³² Jože Rus, *Jedro kočevskega vprašanja. Zgodovina, sedanost in bodočnost kočevskega gospodarstva in njegovih prirodnih in socialnih podlag*, *Kočevski zbornik*, Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda, str. 141.

³³ Po navedbah (zlasti) starejše literature – Hugo Grothc (1931), Adolf Lenz (1923) in Hans Hermann Frensing (1970) – novejši nemški avtorji pišejo o številčnem vrhu Kočevarjev (kar 26.000) v drugi polovici 19. stoletja, ki se je začel zniževati zaradi močnega čezoceanskega izseljevanja, zlasti v ZDA. Glej: Sundhaussen, Holm, *Die Deutschen in Jugoslawien. Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland. Migration in Geschichte und Gegenwart* (ur. Bade J. Klaus), München: Verlag C. H. Beck, 1992, str. 59.

rudniku 214 in v mestu 234). Sklep polemika z imenom »B.« je bil, da je v Kočevju najmanj 1.000 Slovencev, med njimi okrog 150 otrok.³⁴ Dve leti kasneje je »A. B.« za Kočevje ocenil, da je bilo leta 1910 v mestu okrog 700 Slovencev, kar se približa uradnemu štetju 1910 po občevalnem jeziku, to je 672 oseb, ki so uporabljale slovenščino kot občevalni jezik.³⁵

Leta 1910 sta imela Dolga vas in Livold 151 hiš, od teh 52 »zavedno slovenskih« (34,4%), vendar se je pri popisu prebivalstva za slovenski občevalni jezik odločilo le 96 Slovencev, kar pomeni samo 1,8 prebivalca na hišo.³⁶ Zanimiv je podatek, da je v kočevskih gozdovih in premogovniku v Kočevju delalo kar okrog 1.000 Hrvatov, ki kot tujci (imeli so pač ogrsko državljanstvo) niso bili popisani, kar je bilo po mnenju J. Rusa narejeno samo zato, da bi bilo število Nemcev večje.³⁷

Leta 1913 so za kočevski sodni okraj izvedli »zasebni popis« nekega »rodoljuba«, ki je prepotoval Kočevsko, zbral podatke in jih primerjal z uradnim popisom 1910.³⁸ Po ugotovitvah so med pripadnike nemškega občevalnega jezika prišteli več kot 3.600 Slovencev.³⁹ Vse to kaže na aktualnost določanja števila Nemcev in Slovencev na tem območju, kar je razumljivo za čas poostrenih nacionalnih nasprotij na Slovenskem, tudi na Kočevskem.

Koliko je bilo kočevskih Nemcev in Slovencev samo v sodnem okraju Kočevje? Že v predhodnih razmišljanjih sem opozoril na problem narodnostnega opredeljevanja pričujočega prebivalstva in tudi izseljencev samo po občevalnem jeziku, vendar so lahko pokazatelj tudi ti podatki. Na podlagi podatkov o številu prisotnega prebivalstva ob štetju leta 1890⁴⁰ sem izračunal odstotek pripadnosti nemškemu občevalnemu jeziku. Zaradi razvidnosti navajam podatke po občinah takratnega sodnega okraja Kočevje.

TABELA 2: Sodni okraj Kočevje: število prebivalcev nemškega občevalnega jezika 1890

OBČINA (1890)	N	N (%)	S	D	SKUPAJ*
Borovec/Morobitz	235	81,59	32	–	288
Briga/Tiefenbach	290	90,62	21	–	320
Črni potok/Schwarzenbach	266	99,25	2	–	268
Draga/Suchen	409	42,20	526	11	969

³⁴ B., Čujte, koliko Slovencev je v Kočevju!, *Slovenski Branik* IV/11, 1. november 1911, str. 260–261.

³⁵ A. B., Izumiranje Kočevjarjev, *Slovenski Branik* VI/7, 1. julij 1913, str. 159–161.

³⁶ Rus, Jedro kočevskega vprašanja ..., str. 144.

³⁷ Rus, Jedro kočevskega vprašanja ..., str. 145.

³⁸ A. B., Izumiranje Kočevjarjev ..., str. 160–161.

³⁹ Rus, Jedro kočevskega vprašanja ..., str. 145. Uradno so leta 1910 na Kočevskem našeli 13.480 Nemcev in 1.325 Slovencev, v zasebnem štetju pa »le« 10.495 Nemcev in kar 4.876 Slovencev.

⁴⁰ Specialni repertorij krajev za Kranjsko, C. kr. centralna statistična komisija, Dunaj, 1894.

Izseljevanje Kočevarjev v Združene države Amerike

OBČINA (1890)	N	N (%)	S	D	SKUPAJ*
Gotenica/Göttenitz	497	96,69	–	–	514
Knežja Lipa/Graflinden	266	100	–	–	266
Kočc/Kotschen	389	96,28	–	–	404
Kočevje/Gottschee	2.680	94,53	115	–	2.835
Kočevska Reka/Rieg	439	94,40	5	–	465
Koprivnik/Nesselthal	1.738	99,31	2	–	1.750
Kostel	4	0,14	2.692	–	2.799
Livold/Lienfeld	607	95,14	17	–	638
Mala Gora/Malgern	760	99,60	–	–	763
Mozelj/Mösel	1.291	98,17	14	–	1.315
Nemška Loka/ Unterdeutschau	249	96,88	8	–	257
Novi Lazi/Hinterberg	684	89,64	54	–	763
Osilnica/Ossiunitz	1	0,09	840	–	1.058
Polom/Ebenthal	558	94,09	35	–	593
Spodnji Log/Unterlag	228	73,31	68	6	311
Srednja vas/Mitterdorf	1.373	93,33	43	4	1.471
Stari Log/Altlag	1.018	99,12	3	–	1.027
Trava/Obergrass	319	40,48	418	–	788
SKUPAJ	14.301	72,00	4.895	21	19.861

Vir: Specijalni repertorij krajev na Kranjskem, Dunaj: C. Kr. centralna statistična komisija, 1894.

N ... pripadniki nemškega občevalnega jezika

S ... pripadniki slovenskega občevalnega jezika

N (%) ... procent pripadnikov nemškega občevalnega jezika v odnosu do vseh prebivalcev

D ... pripadniki drugim jezikom

*po izračuni ostane 3,4% prebivalstva, ki ga rubrika o občevalnem jeziku ne zajame; to so verjetno otroci.

Za Kočevsko nam popisi po letu 1880 (do prve svetovne vojne) dokazujejo upadajoče prebivalstva tako nemške kot slovenske pripadnosti. Govorimo lahko o depopulaciji prebivalstva na tem območju. Glavni krivec je bilo izseljevanje kot posledica različnih vzrokov, zlasti osebnih, socialnih, ekonomskih in drugih. Za čas po prvi svetovni vojni meni F. Zwitter, da je treba upoštevati močno doseljevanje Slovencev na to območje. Govorimo lahko o močni slovenizaciji s političnimi spremembami ob ustanovitvi Kra-

ljevine SHS. Ni pa bilo sprememb na socialnem področju. Na podeželju (zunaj mesta Kočevje) so bili Slovenci zlasti kmečki delavci, kajzarji in delavci v lesnih podjetjih, Nemci pa lastniki zemljišč in hišnih posesti ter obrtnih in trgovskih obratov. (Podobno kot v avstrijskem času, op. avtorja!) Obenem so bili dobro organizirani in so imeli močno nemško zavest, zato jim je F. Zwitter pripisal (razpravo je objavil leta 1938!), da so jezikovno in idejno asimilirali vse mešance in del slovenskih doseljencev.⁴¹ Z izbruhom druge svetovne vojne se je zgodba Kočevarjev zgodila, kot se je, in kljub večstoletnemu bivanju na tem območju so tako rekoč izginili. Danes je bolj poudarjena njihova simbolna prisotnost, zlasti z vidika ohranjanja in obujanja njihove kulturne dediščine in zavesti, da so do nedavnega živeli med Slovenci.

ZAKAJ SO ODHAJALI V SVET?

Že krošnjarnjen je prebivalec Kočevske dokazuje iskanje dodatnih virov za življenje, ki sega že v srednji vek in se nadaljuje daleč v 20. stoletje. Predmet našega zanimanja je čas Avstro-Ogrske, ko je bilo območje Kočevske, Ribniške doline in Velikih Lašč upravno združeno v okrajno glavarstvo Kočevje. Še posebno pozornost posvečam Kočevski, ki jo v času množičnega izseljevanja v Združene države Amerike zaradi lažje razpoznavnosti omejujem na t. i. sodni okraj Kočevje.⁴²

Kakšni so bili mikrogospodarski pogoji na Kočevskem v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletje? Omenili smo revnost dežele. Zaradi kraškega ozemlja, pomanjkanja vode in neugodne klime pogoji za razvoj poljedelstva niso bili ugodni, bolj sta se uveljavila živinoreja in predvsem izkoriščanje gozdov. Ekstenzivno gospodarstvo ni moglo preživljati prebivalstva, zato so se zgodaj zatekli k (domači) obrtni proizvodnji in trgovini, tj. krošnjarnstvu. Prehodna trgovina med morjem in notranjostjo je bila gospodarski temelj že od 15. stoletja dalje. Začetke industrializacije zasledimo v prvi polovici 19. stoletja, saj dobi Kočevje parno žago leta 1844 in v letih 1850–85 deluje tudi steklarna. Prvo vest o izkopu premoga zasledimo 1803, ko je Viljem knez Auersperg dobil pravico do izkoriščanja premoga na terenu (leta 1885 rudnik postane last Trboveljske premogokopne družbe), opekarstvo se razvije pred letom 1823, neznano pa jim ni bilo tudi pivovarstvo. Boljši stik s svetom – kar je za množično izseljevanje zelo pomembno – je omogočila izgradnja železnice leta 1893, ki je povezala Kočevje z Grosupljem in Ljubljano. Železnica je pomenila tudi hitrejšo industrializacijo, ki pa je bila – razen lesne industrije, suknarstva (Svetli Potok) in steklarstva (Glažuta) – omejena bolj ali manj le na mesto Kočevje.

Kratkim vestem o slabih gospodarskih razmerah na Kočevskem sledimo v tisku skozi drugo polovico 19. stoletja. V osemdesetih letih 19. stoletja je Kočevsko zajela

⁴¹ Zwitter, Nemci na Slovenskem ..., str. 31–32.

⁴² Marsikdaj naletimo na težavo, kar avtorji ne opredelijo območja raziskave, kar je izredno važno pri številčnih analizah. Ko omenjam Kočevsko, imam v mislih predvsem sodni okraj Kočevje.

agrarna kriza. Verjetno je vplivala na izseljevanje, saj je bilo okrog leta 1880 že veliko Kočevarjev v Clevelandu, zaposleni pa so bili v industrijskih podjetjih.⁴³ Že samo podatek, da je bilo 1886 še okoli 26.000 glav živine, 1910 pa le 10.000, nam dokazuje krizo v kmetijstvu, ki je imela za posledico številne opustele kmetije in mnoge razseljene vasi. Celó več, številni krošnjariji so se trajno izselili v sosednje pokrajine.⁴⁴ Skromne naravne danosti (razen gozdov, ki so bili v glavnem v rokah knezov Auerpergov) in neugodne gospodarske razmere so povzročile, da mnogi niso dobili dela in tako tudi ne zaslužka. Kar so zaslužili, pa je bilo premalo za vzdrževanje odvisnih družinskih članov, žensk, otrok in ostarelih ljudi. Zlasti mladi so našli izhod v odhodu z domačije »v svet«, ki so ga v času množičnega izseljevanja predstavljale Združene države Amerike.

Glavni očitek kritikov izseljevanja na Kočevskem je bil, da doma zapuščažo kmetije. Kakšne kmetije? Vzorčni prikaz posestnih odnosov izseljencev v letih 1892 in 1893 bom obravnaval v naslednjem poglavju, dovolj zgovorni pa so že splošni podatki. Poglejmo si dva primera. Med izseljenci iz avstrijske polovice monarhije je bilo v letih 1900–1910 23,75% dninarjev, le 19,45% samostojnih kmetov, 15,86% obrtnih delavcev, 10,17% poslov, 28,28% brez poklica in pripadajočih družini (soproge, otroci, sorodniki) in 0,72% iz vrst svobodnih poklicev.⁴⁵ Ameriška statistika je tudi spremljala poklicno sestavo priseljencev. V času 1898–1914 se je priselilo v ZDA 458.580 slovenskih in hrvaških priseljencev, med njimi 44% delavcev, 29,1% kmečkih delavcev, 13,1% žensk in otrok, 7,8% »služabnikov«, le 1,6% samostojnih kmetov in 4,5% drugih.⁴⁶ Skratka, pravih kmetov je bilo med njimi malo, čeprav tovrstni pojavi niso bili redki, ne pa številčni.

Mnogokrat se pretirava tudi z vlogo izseljenskih agentov, ki so delovali po deželi, nagovarjali ljudi, jim ponujali raznovrstno reklamno gradivo (zloženke, brošure, lepake, zemljevide, vabila izseljenskih pisarn za nakup vozovnice s ponudbami o najcenejši poti in najhitrejši plovbi čez Atlantik, reklamne razglednice in še kaj). Država in cerkev sta svarili pred izseljevanjem, časopisi (med njimi tudi katoliški) pa so bili polni reklamnih oglasov za ladijske družbe in izseljenske pisarne. Nedvomno so na

⁴³ Ludwig Kren, Kočevska 600 let nemški otok. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 43/3, 1995, str. 5.

⁴⁴ Npr. v času vabil za stalno priselitev na Hrvaško in v Srbijo. Iz *Novic* je znana izkušnja stalne izselitve (»iskati nove domovine«) družin s Kostelskega v Moslavino (1867). Mnogi so prodali posestva, nekatera dekleta so odšla s fanti, da so se poročila na tujem. Nezdružna klima, stanovanjska stiska, bolezni in še kaj so zredčile njihove vrste, nekateri so se vrnili in živeli v revščini. In poduk dopisnika? Upa, da bo njihova izkušnja spametovala druge interesente za iselitev, saj naj bi pridnost in varčnost omogočili boljše življenje doma. Glej: L. A., Od Fare poleg Kostelja na Kočevskem, 1. decembra 1867. *Novice*, 11. 12. 1867, št. 50, str. 412–413; Ferenc, Kočevska ..., str. 27.

⁴⁵ Hans Chmelar, *Höhepunkte der österreichischen Auswanderung. Die Auswanderung aus den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern in den Jahren 1905–1914*, Dunaj 1974, str. 114.

⁴⁶ Matjaž Klemenčič, Slovenci v ameriški statistiki v 19. in 20. stoletju, *Celovski zvon* 11/4, september 1984, str. 42.

nekateri vplivali, vendar se je večina za odhod le odločila doma, v krogu domače družine, pri čemer je bilo pomembno, kdo od sorodnikov je že bil v Ameriki, kakšni so bili zaposlitveni pogoji (ta čas ZDA že pogosteje zajemajo razne krize), kaj so menili »Amerikanci«⁴⁷ o možnosti prihoda še drugih članov družine ipd.⁴⁸ Vprašanje je tudi, koliko so ljudje poznali razne uradne okrožnice, ki so prihajale z Dunaja na kranjsko deželno vlado oziroma predsedstvo, od tam na okrajno glavarstvo in nato na občine, ki so svarile pred razmerami v tujini (v obravnavanem času zlasti v Braziliji), pred ilegalnim begom zaradi služenja vojaškega roka ipd. V letih pred izbruhom prve svetovne vojne se je v tisku pojavilo več kritičnih odmevov na izseljevanje, veliko tudi povzemajoč splošne (stereotipne) očitke.⁴⁹ Skratka, odločitev za odhod je bila osebna, nato družinska, oboje kot posledica (slabih) gospodarskih in socialnih razmer, lahko pa tudi samo radovednost in zlasti up na boljše življenje, ko je prevladovala želja po delu in (boljšem) zaslužku. Zlasti slednjega pa je primanjkovalo tudi na Kočevskem.

IZSELJEVANJE IZ OKRAJNEGA GLAVARSTVA KOČEVJE⁵⁰ LETA 1892 IN 1893

Leta 1890 so okrajno glavarstvo Kočevje sestavljali trije sodni okraji (Kočevje, Ribnica in Velike Lašče). *Sodni okraj Kočevje* je imel 4.117 hiš, 19.861 prebivalcev (8.030 moških in 11.831 žensk), 19.851 katoličanov, 6 evangeličanov, 3 žide in enega drugoverca; nemškemu občevalnemu jeziku je pripadala 14.301 oseba, slovenskemu 4.895, drugim 21. *Sodni okraj Ribnica* je imel 2.258 hiš, 13.431 prebivalcev (6.261 moških in 7.170 žensk), 13.430 katoličanov in enega evangeličana; nemškemu občevalnemu jeziku je pripadalo 414 oseb, slovenskemu 12.968, drugim 2. *Sodni okraj Velike Lašče* je imel 1.646 hiš, 9.514 prebivalcev (4.596 moških in 4.918 žensk), 9.514 katoličanov; nemškemu občevalnemu jeziku je pripadalo 21 oseb, slovenskemu 9.461, drugim 4 osebe.⁵¹

⁴⁷ V tistem času zelo razširjen izraz; pomenil je nekoga, ki je delal v Ameriki, hkrati pa tudi povratnika na obisku ali za stalno.

⁴⁸ Marjan Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*, Ljubljana: Nova revija (zbirka Korenine), 1998; isti: *Pot slovenskih izseljencev na tuje. Od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku 1880–1924*, Ljubljana: Založba Mladika, 1991.

⁴⁹ Na primer. Nepodpisani dopisnik v *Slovincu* je leta 1913 označil izseljevanje kot »socialni pojav«, ki se ga »politična javnost« premalo zaveda, zlasti zaradi dejstva, da ni samo posledica gospodarskih razmer, temveč tudi lahkomišelnosti, lahkoživosti in »nercdnega življenja«. Izseljevanje ima (negativne) posledice na moralnem in narodnem področju. Izhod vidi v rešitvi socialnega in narodnega vprašanja, hkrati v gospodarskem vzponu slovenskih dežel, izobraževanju in vključenosti vseh javnih ustanov, zavzame pa se tudi za izseljence na področju njihove »narodne obrambe«.

⁵⁰ Okrajno glavarstvo Kočevje so 1890 (najbližje štetje prebivalstva obravnavanima letnicama izseljevanja) sestavljali trije sodni okraji: Kočevje, Ribnica in Velike Lašče.

⁵¹ Specialni repertorij krajev za Kranjsko, C. kr. centralna statistična komisija, Dunaj, 1894.

Množično izseljevanje iz Avstrije je spodbudilo državo, da je začela zbirati številčne podatke o izseljevanju. Deželno predsedstvo za Kranjsko je v tej zvezi izdalo dve okrožnici, 1893 in 1908, ki sta določali obseg in postopek zbiranja podatkov. Za to opravilo je deželno predsedstvo zadolžilo posamezna okrajna glavarstva, tako tudi okrajno glavarstvo Kočevje, vsa pa so konkretno zbiranje podatkov prepustila posameznim občinam. Poročila so obsegala obdobje od 1892 do 1913. Okrajna glavarstva so jih morala oddati deželnemu predsedstvu za Kranjsko na pol leta, edino za leto 1892 so izdelala letno poročilo. Skratka, na podlagi občinskega (tudi okrajnega) gradiva so okrajna glavarstva sestavila polletna poročila, ki so služila deželnemu predsedstvu za sestavo zbirnega polletnega poročila o izseljevanju iz Kranjske, ki so ga poslali notranjemu ministrstvu na Dunaj.

Katere podatke so zbirali? Rubrike uradnega obrazca so zahtevale navedbo: 1. sodnega okraja, 2. občine, 3. imena in poklica izseljenca, 4. njegovega stanu (samski ali poročen), 5. oznake in števila spremljevalcev (žena, otroci, drugi sorodniki), 6. smeri izselitve, 7. odnosa do posestva (prodano ali neprodano), 8. resničnega ali domnevnega vzroka izselitve in 9. možnih opomb. Z letom 1908 so žal opustili navedbo imena in poklica izseljenca in poenotili tudi oznako vzrokov izselitve. Popisovalci niso bili vedno dosledni, ohranjeni drobci gradiva na okrajni ravni pa nam kažejo, da so se mnogokrat tudi zmotili v seštevanju, kar nekoliko spodbija natančnost administracije v avstrijski dobi.⁵² Mulaček obžaluje, da poročila ne vsebujejo mnogih podatkov, ki bi dopolnili vedenje o posameznem izseljencu.⁵³

Koliko jih je odšlo?

Po dosedanjih analizah gradiva in objav se je v letih 1892–1913 (ob nepopolnih podatkih za leti 1895 in 1913 in v celoti manjkajočih za leto 1894) izselilo iz Kranjske 76.195 oseb, kar je bila že po mnenju sodobnikov prenizka številka in bi jo morali povečati za 25 do 35%.⁵⁴ Skleпам, naj bi tolikšen del odpadel na osebe, ki so se na najrazličnejše načine izognile evidentiranju.⁵⁵ Izseljevanje iz okrajnega glavarstva Kočevje je v omenjenem obdobju daleč presegalo izseljevanje iz drugih okrajev. Tako je od 76.195 oseb iz vse Kranjske v letih 1892–1913 najmanj 17.566 oseb izhajalo z

⁵² Podrobnosti glej: Marjan Dmrovšek, *Okrajna poročila o izseljevanju iz Kranjske v letih 1892–1913. Gestrinov zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1999.

⁵³ Ločevanje po spolu, ali so bili oženjeni oziroma omoženi, navedbo starosti, poklica (v rokah je imel statistične podatke na deželni ravni!), količine s seboj vzetega denarja, ladijske družbe in smeri potovanja, cilja, tj. navdobe mest, države, osebe, h kateri potuje. V statistiki pogreša mesečno spremljanje izseljenskih tokov, opredelitev »narodnosti«, oznako prve izselitve in naslednjih, število povratnikov itd. Glej: Mulaček, *Naše izseljevanje ...*, str. 258.

⁵⁴ Mulaček, *Naše izseljevanje...*, str. 258.

⁵⁵ Naj kot primer navedem samo enega od njih. Mnogi so s pomočjo poselske (»Dienstbotenbuch«) ali delavske knjižice (»Arbeitsbuch«) legalno odšli na delo v Nemčijo (Porenje in Vestfalijo), od tod pa, ko so privarčevali dovolj, nadaljevali pot v Ameriko.

območja okrajnega glavarstva Kočevje.⁵⁶ Glede na razmerje s prisotnim prebivalstvom sta na Kranjskem po številu izseljencev najbolj izstopali Suha in Bela krajina.⁵⁷

Skratka, po gornjih podatkih je slaba četrtnina (23,05%) vseh izseljencev iz Kranjske prihajala z ozemlja okrajnega glavarstva Kočevje. Sodobniki so ocenjevali, da je v letih 1896–1911 izseljevanje s Kočevskega, Suhe in Bele krajine predstavljalo kar dve tretjini kranjskega izseljenskega toka,⁵⁸ za čas 1901–1910 pa kar tri četrtine.⁵⁹ Delež izseljencev z ozemlja okrajnega glavarstva Kočevje je bil v primerjavi z ostalimi deli Kranjske torej izredno visok.⁶⁰

Po posameznih letih se je iz okrajnega glavarstva Kočevje izselilo naslednje število oseb: 604 (1892), 766 (1893), 75 (1895), 693 (1896), 449 (1897), 938 (1899), 617 (1900), 1.048 (1901), 1.220 (1902), 1.132 (1903), 703 (1904), 1.326 (1905), 994 (1906), 1.540 (1907), 384 (1908), 951 (1909), 1.239 (1910), 574 (1911), 888 (1912) in 859 (druga polovica 1913). Žal nimamo podatkov za leto 1894. Glede števila v letu 1895 (75 oseb) poznamo opozorilo, da so podatki navedeni samo za polovico leta, in to drugo polovico, ko je bilo izseljevanje na splošno mnogo manjše, kot v spomladanskih mesecih. Leta 1893 je bila v ZDA politična in gospodarska (finančna) kriza, ki je vplivala na priseljevanje, kar velja tudi za leto 1908, ko tudi na Kočevskem drastično upade število izseljencev. Leto pred tem, leta 1907, je bil po gornjih podatkih vrhunec izseljevanja iz okrajnega glavarstva Kočevje, hkrati tudi na Kranjskem (6.520 oseb), in to je bilo leto, ki je pomenilo tudi vrhunec prihodov evropskih izseljencev na priseljski otok Ellis Island v newyorškem pristanišču, saj je skozi vrata tega centra stopilo na ameriška tla kar 1,004.756 oseb.⁶¹

KAKŠNA JE BILA SESTAVA IZSELJENCEV PO SPOLU, DRUŽINSKEM STANU, POKLICU IN POSESTNIH RAZMERAH?

Če si najprej ogledamo sestavo izseljencev za območje okrajnega glavarstva Kočevje v letih 1892 in 1893 *po spolu*, dobimo zanimivo sliko, zlasti v primerjavi z ostalimi okrajnimi glavarstvi, saj je bil kočevski ženski delež močno prisoten v kranjskem izseljenskem valu. Delež izseljenk z območja okrajnega glavarstva Kočevje je bil leta 1892 kar 31,25%, leto dni kasneje 24,65% v odnosu do moških, iz ostalih

⁵⁶ Drnovšek, *Okrajna poročila ...*, str. 417.

⁵⁷ Mulaček, *Naše izseljevanje ...*, str. 259.

⁵⁸ Rus, *Jedro kočevskega vprašanja ...*, str. 141.

⁵⁹ Mulaček, *Naše izseljevanje ...*, str. 259.

⁶⁰ To nam potrjuje tudi izračun glede izgube naravnega prirastka. V letih 1900–1910 je Kranjska izgubila 33.965 ljudi, tj. 2/3 naravnega prirastka oz. 6,68 % deželnega prebivalstva. Na prvem mestu je bilo okrajno glavarstvo Kočevje (–13,8 %). Glej: *Slovenec*, 17. 4. 1913, št. 87.

⁶¹ Marjan Drnovšek, Slovenski izseljenci na pragu Amerike, *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 47/1–2, 1999, str. 62.

okrajnih glavarstev na Kranjskem⁶² pa v povprečju le 12,98% leta 1892 in 13,33% leta 1893.⁶³ Skupno se je leta 1892 iz Kočevske izselilo 363 moških in 165 žensk (iz Kranjske v omejenem obsegu 536 moških in 80 žensk), leto dni kasneje pa iz prvega območja 544 moških in 178 žensk in iz drugega (Kranjske) 1.014 moških in 156 žensk. Po ameriških priseljenjskih statistikah se je v letih 1898–1914 priselilo v ZDA 81,6% moških in le 18,4% žensk slovenske in hrvaške narodnosti.⁶⁴ V izračunu za okrajno glavarstvo Kočevje niso upoštevane omožene žene, ki so odšle skupaj z možmi ali kot drugo (žensko) sorodstvo, niti ne otroci ženskega spola. Čeprav gre za majhen vzorec, nas preseneti relativno veliko število oseb ženskega spola, zlasti za to zgodnje obdobje izseljevanja v ZDA. Ocene sodobnikov so, da se je delež žensk povečeval, bolj ko se je bližal vrhunec izseljevanja v letih pred izbruhom prve svetovne vojne, saj so se mnogi izseljenci odločali, da ostanejo v ZDA in so za seboj poklicali dekleta, podobno kot poročeni moški žene in otroke. To dejanje je pomenilo že prvi korak k daljšemu, če ne že stalnemu, bivanju v Ameriki.

Odnos med *samskimi* in *poročenimi*, *soprogami* in *otroki* je bil načeloma bolj v korist samskih, kar potrjuje dejstvo, da so se za odhod odločali predvsem mladi, fantje in dekleta, ki še niso bili vezani na družino. I. Mulaček je za čas od 1896 do 1911 ugotovil, da je izseljenjski val iz Kranjske sestavljalo 38.420 samskih, 17.920 poročenih, 1.218 žena (soprog), 4.445 otrok in 238 »drugih«.⁶⁵ Oglejmo si podatke za okrajno glavarstvo Kočevje. V obdobju 1892–1913⁶⁶ se je izselilo 11.380 samskih obeh spolov, 4.786 oženjenih in omoženih, 235 soprog, ki so potovale z možmi, 1.076 otrok (v spremstvu staršev) in 91 drugih sorodnikov.⁶⁷

Žal niso spremljali posameznih kategorij poročenih in neporočenih izseljencev po spolu. Za obravnavano obdobje lahko izračunamo, da je izseljenjski val iz okrajnega glavarstva Kočevje sestavljalo dobri dve tretjini samskih fantov in deklet (64,77%) in slaba tretjina mož in žena (27,24%). Za obdobje 1896–1911 navaja Mulaček za celotno Kranjsko 38.420 samskih in 9.222 oženjenih oziroma omoženih izseljencev. Čeprav vzorec ni primerljiv v celoti (»manjkajoča« leta izseljevanja pri Mulačku v primerjavi z okrajnim glavarstvom Kočevje), nam izračun pokaže občutno razliko, saj Mulaček ugotavlja kar 80,64% samskih in le 19,35% oženjenih oziroma omoženih v kranjskem izseljenjskem valu. Če postavim tezo, da višje število oženjenih in omoženih pomeni tudi večje število izseljenih družin, nas ne preseneti jo trditve poznavalcev, da so že v tem času mnoge hiše na Kočevskem ostale prazne, opustele in zemlja ni bila obdelana. Vendar moramo biti previdni. Mulaček ugotavlja, da je večina mož in očetov odšla brez

⁶² Ostala Kranjska, vendar brez okrajnih glavarstev Ljubljana mesto, Novo mesto in Krško, za katere ni podatkov.

⁶³ Marjan Dmovšek, *Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice 1890–1914*. Disertacija (priloge), 1993 (rokopis).

⁶⁴ Dmovšek, *Okrajna poročila ...*, str. 424.

⁶⁵ Mulaček, *Naše izseljevanje ...*, str. 265.

⁶⁶ Upoštevajoč odsotnost podatkov za leto 1894 in njihovo polovičnost za leti 1895 in 1913.

⁶⁷ Dmovšek, *Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice ...* (priloge).

družine in da je vsak petnajsti vzel ženo s seboj ali jo poklical za sabo.⁶⁸ Z možem je s Kočevske v letih 1892–1913 odpotovalo 235 omoženih žensk, iz Kranjske pa v letih 1896–1911 1.218. V kranjskem izseljenskem valu so žene s Kočevskega predstavljale kar 19,29%. S Kočevske je odpotovalo s starši kar 1.076 otrok, iz celotne Kranjske 4.445; kočevska mladež je torej predstavljala kar 24,20-odstoten delež v kranjskem otroškem izseljenskem valu.

Glede *poklicne sestave* izseljencev je nedvomno največje število pripadalo kmečkim (agrarnim) delavcem, ki so na drugi strani Atlantika našli delo predvsem v rudnikih in tovarnah, manj v kmetijstvu, gozdarstvu, komunalnih gradnjah in drugod. Po podatkih ameriške priseljenske komisije se je glede poklica pri prihajajočih »slovensko-hrvaške etnične skupine« v letih 1899–1910 odločilo za poklic delavec (laborer) 53,6% oseb, poljedelski delavec (farm laborer) 32,8%, izučeni (skilled) 5%, strokovnjak (professional) 0,1% in za druge poklice 8,5% oseb.⁶⁹ Glede oznake delavec (laborer) naj opozorim na široko rabo tega pojma, ki nedvomno, poleg tovarniškega delavca, vključuje tudi poljedelske in obrtne delavce.

Če si ogledamo poklicno sestavo za leti 1892 in 1893, dobimo za okrajno glavarstvo Kočevje naslednjo sliko.⁷⁰ Na vrhu navedbe poklicev je poklic oziroma stan ali usposobljenost z nazivom dnevničar⁷¹ (214 leta 1892 in 259 naslednje leto), sledi jo mu dekla »M«⁷² (101 in 100), zemljiški posestnik (71 in 87), dekla »DM«⁷³ (29 in 50), kajžar (20 in 53), ¼ zemljak (1 in 63), kuharica (15 in 2), ½ zemljak (1 in 14), hlapec (3 in 11), zemljiška posestnica (8 in 3) in rudar (10, leta 1893 nihče). Oglejmo si ostale poklice izseljencev samo za leto 1892. V celoti se je v tem letu izselilo 528 oseb, od tega jih je 473 (89,58%) pripadalo gornjim poklicem, ostalih 55 oseb pa naslednjim: čevljar (1), delavec (1), dnevničarka (4), drvar (4), gostilničar in posestnik (1), kajžar in krojač (1), klepar (1), kolar (1), kovač (1), kovačeva žena (1), krojač (2), mesar (2), mizar (8), pekovka (1), perica (3), posestnik (2), preužitkarica (1), rešetar (1), rezač (1), sodar (1), strugar (4), šivilja (2), tapetnik (1), tesar (3), tovarniški delavec (4), trgovski pomočnik (2) in zidar (1).

Seveda poklic iz »starega kraja« v ZDA ni pomenil nič, saj je moral vsak poprijeti za delo, ki ga je pač dobil. Še najmanj so pomenile izkušnje z delom na zemlji, bolje pa se je godilo rudarjem ali gozdnim delavcem in tudi dekletom z izkušnjami iz gospodinjanskega dela, npr. kuharicam, ki so se lažje zaposlile pri bogatih družinah v New Yorku in drugod.

⁶⁸ Mulaček, Naše izseljevanje ..., str. 260.

⁶⁹ U. S. Immigration Commission: Emigration Conditions in Europe, Washington, 1911. Glej: B. M. Colakovic, *Yugoslav Migrations to America*, San Francisco, 1973.

⁷⁰ Upoštevam le poklice, ki obsegajo več kot deset oseb za obe leti skupaj.

⁷¹ Kategorijo dnevničar oziroma dninar so sestavljali agrarni delavci, ki so jih najemali v času poljedelskih del, kar velja deloma za kategorijo dekla, ki je deloma delala na polju deloma v hišnem gospodinjstvu.

⁷² Mišljena je dekla, ki jo vir označuje »Magd«.

⁷³ Mišljena je dekla, ki jo vir označuje »Dienstmagd«.

Koliko izseljencev je imelo doma *posest* in kaj so z njo naredili pred odhodom? Leta 1892 je od 528 nosilcev potnega lista iz okrajnega glavarstva Kočevje le sedem navedlo, da so prodali posestvo, 130 pa, da ga niso. Kar 391 oseb (74,06%) ni izpolnilo te rubrike. Naslednje leto (1893) je 10 imetnikov potnega lista prodalo posestvo, 259 pa ne, ostalih 451 (62,64%) ni navedlo ničesar. Glede prodane oziroma neprodane posesti za omenjeni leti tudi Kranjska kot celota ne odstopa od okrajnega glavarstva Kočevje, saj posestva ni navedlo 65,31% (1892) in 65,14% (1893) oseb.⁷⁴ Če je rubrika glede posestva prazna, lahko sklepamo, da ti izseljenci niso imeli posestva. Verjetno je s posestvijo mišljena kmetija, obrat ipd. in ne samo hiša,⁷⁵ kočja, bajta. I. Mulaček je bil kritičen do navedbe teh podatkov v seznamih, saj nam omogočajo le grob vpogled v premoženjsko stanje izseljencev in to le na nivoju, ali je posestvo imel ali ne. Meni, da je velika večina izseljencev posest oddala v najem.⁷⁶ Deloma lahko razberemo »težo« premoženja po navedbi, npr. o obsegu zemljiškega posestva, in šele konkretne analize posameznih posestnikov nam bodo dale odgovore na to vprašanje. Če so se za možem odpravili v Ameriko ostali družinski člani, je običajno zapisano, da je posestvo prodano.

KOČEVSKI SODNI OKRAJ IN IZSELJEVANJE

Če se omejimo samo na kočevski sodni okraj, ki je bil najbolj »nemški« (glej tabelo 2), naštejemo v njem 22 občin,⁷⁷ ki so bile v letih 1892 in 1893 vse udeležene v procesu izseljevanja v Združene države Amerike. Množičnost izseljevanja Kočevarjev dokazuje trditev, da je bilo pred drugo svetovno vojno v ZDA več Kočevarjev kot na Kočevskem.⁷⁸ Posledica so bile številne zapuščene kmetije in razseljene vasi. Tako je bila leta 1936 zunaj mesta Kočevje opuščena vsaka tretja do četrta hiša (1.262 od 4.391 hiš, brez upoštevanja 4 vasi, za katere ni podatkov).⁷⁹

TABELA 3: *Izseljevanje iz sodnega okraja Kočevje v letih 1892 in 1893*

	3		4		5		6		7		8		9		*	11		12		
OBČINA	92	93	92	93	92	93	92	93	92	93	92	93	92	93	92+93	92	93	92	93	
Borovec	8	11	3	8	5	3							8	11	19				4	2
Briga	5	7	2	2	3	5		2		3			5	12	17		2		2	3
Črni potok	2	1	2	1									2	1	3					

⁷⁴ Drnovšček, *Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice ... (priloga)*.

⁷⁵ Nedvomno posest kmečke hiše na podčrnelju večinoma vključuje tudi večji ali manjši del zemlje.

⁷⁶ Mulaček, *Naše izseljevanje ...*, str. 260.

⁷⁷ Borovec (Morobitz), Briga (Tiefenbach), Črni Potok (Schwarzenbach), Draga (Suchen), Gotenica (Göttenitz), Kncžja Lipa (Graflinden), Koče (Kotschen), Kočevje (Gottschee), Kočevska Reka (Rieg), Koprivnik (Nesselthal), Kostel, Livold (Lienfeld), Mala Gora (Malgern), Mozelj (Mösel), Nemška Loka (Unterdeutschau), Novi Lazi (Hinterberg), Osilnica (Ossiuniz), Polom (Ebenthal), Spodnji Log (Untcrlag), Srednja vas (Mitterdorf), Stari Log (Altlag) in Trava (Obergrass).

⁷⁸ Ferenc, *Kočevska ...*, str. 27.

⁷⁹ Ferenc, *Kočevska ...*, str. 27.

	3		4		5		6		7		8		9		*	11		12	
Draga	41	35	16	19	25	16				2			41	37	78	1		21	17
Gotenica	5	6	4	6	1		1		3				9	6	15			4	2
Knežja Lipa	1	7	1	3		4							1	7	8				4
Koče	7	2	4	1	3	1							7	2	9			1	1
Kočevje	53	29	44	19	9	10		1	6	5			59	35	94		2	4	5
Kočevska R.	20	7	13	3	7	4	2						22	7	29	1		4	3
Koprivnik	15	35	9	24	6	11	1		8				24	35	59	1		4	9
Kostel	3	4	3	3	3	1		1		4			3	9	12		1		
Livold	11	13	6	9	5	4			2				13	13	26			3	2
Mala Gora	20	14	14	9	6	5	1	1	5	1			26	16	42	1	1	3	3
Mozelj	3	10	1	7	2	3				2			3	12	15				1
Nemška L.	13	6	9	4	4	2			2	3			15	9	24			1	1
Novi Lazi	12	14	9	10	3	4	1		1		1		15	14	29		1	1	1
Osilnica	1	18	1	8		10		2		3			1	23	24		1		7
Polom	4	4		3	4	1	4		14				22	4	26				4
Spodnji Log		6		6										6	6				
Srednja vas	15	4	12	4	3								15	4	19				4
Stari Log	17	5	12	5	5		1		5				23	5	28	2			1
Trava	20	37	3	12	17	5							20	37	57			11	20
SKUPAJ	276	275	168	166	108	109	11	7	46	23	1	334	305	639	6	8	68	81	

Vir: M. Drnovšek, *Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice 1890–1914. Disertacija (priloge), 1993 (rokopis)*

92 ... 1892

93 ... 1893

3 ... število nosilcev potnega lista

4 ... samski

5 ... poročeni (omožene)

6 ... soproge

7 ... otroci

8 ... drugo sorodstvo

9 ... ločeno število izseljencev (1892, 1893)

* skupno (+) število izseljencev

11 ... prodano posestvo

12 ... neprodano posestvo

Če izvzamemo občine, ki so se z visokim odstotkom leta 1890 opredelile za slovenski občevalni jezik, to so Kostel (96,17%), Osilnica (79,39%), Draga (54,28%) in Trava (53,04%), je v vseh ostalih občinah živelo največje število prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom in le malo s slovenskim. In če naredimo korak dalje in gornje podatke primerjamo s številom izseljenih v letih 1892 in 1893, dobimo naslednje podatke. Število izseljencev v občinah Kostel, Osilnica, Draga in Trava je bilo 171, kar predstavlja 26,76% vseh izseljencev iz sodnega okraja Kočevje, ostalih 468 oziroma 73,23% pa iz ostalih občin, kjer je bila izkazana ogromna večina prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom. To nam potrjuje – ob vsem upoštevanju dvoma v verodostojnost

navajanja občevalnega jezika –, da je bil delež Kočevarjev v izseljenskem toku iz sodnega okraja Kočevje izredno velik.

Kot primera navajam izseljevanje iz dveh občin, Drage in Koprivnika. Obe sta dali najvišje število izseljencev v omenjenih dveh letih, prva s slovensko večino in druga z nemško večino prebivalstva, če mesto Kočevje pustimo ob strani.

Takoj za bolj »slovenskima« občinama Kostel in Osilnica je bila Draga na tretjem mestu glede odločenih za slovenski občevalni jezik (1890), vendar po številu izseljencev v letu 1892 in 1893 na vrhu glede števila izseljenih (78), takoj za njo je Trava (57), sledile pa so jim Osilnica (24), Kostel (12) in Spodnji Log (6). Pred prvo svetovno vojno je bila Draga mnogokrat predmet publicističnih polemik o številu prisotnih Nemcev, šolskem vprašanju in potujčevanju. Že naslovi nekaj člankov v *Slovenskem Braniku* (Boj za Drago,⁸⁰ O posili nemštvu v Dragi,⁸¹ Draga še ni propala⁸²) nam kažejo na razburjanja okrog leta 1910. Tudi izseljevanja so se dotikali v teh debatah, saj so ugotavljali, da slovenski starši radi vpisujejo otroke v nemške razrede zaradi znanja nemščine.⁸³ Zakaj? »Pa še nekaj drugega je. Prebivalci žive že precej mešano s Kočevarji, gredo za zaslužkom v tujino ter vsled tega žele otrokom tudi znanje nemščine,« je zapisal B.⁸⁴ Drugi so ugotavljali, da so živeli v Dragi in Travi predvsem Slovenci in le nekaj nemških družin, vendar so Auerspergovi logarji in oskrbniki dajali delo le Nemcem, Slovenci pa so morali že leta hoditi na delo v hrvaške gozdove, kjer so gozdarili od oktobra do aprila in celo maja.⁸⁵ Kakorkoli že, občini Draga in Trava sta bili kar močno vpeti v izseljenske procese, ne samo v Združene države Amerike, ampak tudi na Hrvaško. Oglejmo si nekoliko bolj podrobno izseljevanje iz Drage v letih 1892 in 1893. (Priloga 1)

Občina Koprivnik je bila leta 1890 uvrščena med najbolj »nemške« občine po navajanju občevalnega jezika (99,3%). Imela pa je tudi visok odstotek izseljencev, zlasti zaradi izseljevanja leta 1893. Po oceni koprivniškega župnika je po letu 1880 »pokazalo domovini hrbet« 1.310 župljanov, in sicer jih je 1.140 odšlo v ZDA, ostalih 170 »se je razgubilo po Evropi«, a le za desetino njih upa, da se bodo vrnil domov.⁸⁶ (Priloga 2)

⁸⁰ B., Boj za Drago, *Slovenski Branik. Vestnik naših pokrajin* III/1, 1. februar 1910, 32–33.

⁸¹ Potočan, O posilinemštvu v Dragi, *Slovenski Branik* III/5, 1. maj 1910, 119–120.

⁸² L. Zbačnik, Draga še ni propala! III/11, 1. november 1910, 289–291; III/12, 1. dcccmbcr 1910, str. 317–319.

⁸³ Po letu 1900 so bilc osnovne šole na Kranjskem slovenske, razen nemških na Kočevskem, v Beli Peči in Ljubljani. Na Kočevskem je delovala ena od dveh državnih gimnazij na Kranjskem (druga v Ljubljani), ki sta bili povsem nemški.

⁸⁴ B., Boj za Drago ..., str. 32.

⁸⁵ Zbačnik, Draga še ni propala ..., str. 289.

⁸⁶ Rus, Jedro kočevskega vprašanja ..., str. 141.

SKLEP

Pripadnost jeziku (kulturi) v primeru Kočevarjev je imela svoje mesto tudi v izseljenkem dogajanju v 19. in na začetku 20. stoletja. Če težko (do)ločimo pripadnost nemški ali slovenski skupnosti, zlasti v mešanih območjih na Kočevskem, torej na mešanem obrobju nemškega jezikovnega otoka, je pripadnost toliko bolj izražena v novih priseljenjskih prostorih, kjer so se kočevski Nemci združevali v svoja društva in organizacije, npr. v New Yorku, Clevelandu in drugod.⁸⁷ Po prvi svetovni vojni so Kočevarji na Slovenskem verjeli v podporo pri ureditvi svojega posebnega (avtonomnega) statusa, kar so pričakovali od ZDA.⁸⁸ Načrti niso bili uresničeni in Kočevarji so postali manjšina v novi Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Zaradi pritoka iz Jugoslavije izgnanih Kočevarjev po letu 1945 so se kočevarske izseljenske skupnosti po svetu obdržale do danes.⁸⁹

Zaradi iskanja »korenin« oziroma nekdanje »domovine« in po zaslugi mormonske cerkve, ki je mikrofilmala rojstne, poročne in mrliške matične knjige, in ne nazadnje ohranjenih originalov v Sloveniji, je možno izvedeti več o Kočevarjih in njihovih potomcih v ZDA. Informacije so dosegljive na spletni strani Gottscheer Heritage and Genealogy Association v Združenih državah Amerike. Zlasti cerkveni arhivi v Sloveniji, npr. ohranjeni družinski statusi (status animarum), nam v opombah ponujajo podatke o prostorski mobilnosti članov posamezne družine. Te informacije so težko »ulovljive« zaradi časovne neopredelitve zapisov, ki so le včasih datirani.⁹⁰ Tudi ostalo gradivo, npr. župnijskih uradov, vsebuje več podatkov o tej problematiki.⁹¹ Mnogo gradiva se je izgubilo ali uničilo, vendar vsaka najdba novih podatkov dopolnjuje poznavanje o ljudeh in njihovih selitvah. Zato mikroprikaz in analiza podatkov za sodni okraj Kočevje v letih 1892 in 1893 pomenita dopolnitev teh prizadevanj. Ravno rodoslovcem gre priznanje, da so in se še vedno odkrivajo nova vedenja o Kočevarjih.⁹² Nedvomno

⁸⁷ Kren, *Kočevsko 600 let ...*, str. 5. V Severni Ameriki živijo potomci Kočevarjev v Chicagu, Illinois (ZDA), Clevelandu, Ohio (ZDA), Kansas Cityju, Kansas/Missouri (ZDA), Milwaukeeju, Wisconsin (ZDA), New York Cityju, New York (ZDA), Torontu, Ontario (Kanada), Kitchenerju, Ontario (Kanada), Vancouvru (Kanada).

⁸⁸ Petra Svoljšak, *Neodvisna kočevska republika. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 43/3, 1995, str. 105.

⁸⁹ Od 10. – 12. septembra 2001 je bila v Ljubljani prva mednarodna rodoslovna konferenca (*Gradimo mostove / Bridging our Worlds*), na kateri je sodelovalo tudi Kočevarsko zgodovinsko in rodoslovno združenje (Gottscheer Heritage and Genealogy Association) iz ZDA. Prispevki so objavljeni (*Drevesa, Časopis slovenskega rodoslovnega društva*, letnik 8, štev. 3, Ljubljana 2001) in dostopni na medmrežju tudi v angleškem jeziku.

⁹⁰ Vodnik po fondih in zbirkah Nadškofijskega arhiva Ljubljana (ur. Bogdan Kolar). Ljubljana: Nadškofijski arhiv, 1999.

⁹¹ Cerkevno gradivo hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana. Za Kočevsko drobce družinskih statusov (status animarum) hranijo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana: KOČ 84, šk. 2, a. e. 13. Gre za kraje v okviru občine Mala Gora: Altbacher (Stari Breg), Grintowitz (Grintovcc), Kletsch (Kleče), Neubacher (Novi Breg), Riegel (Rigelj) in Tiefenreuther (Tmovec oz. Drinovitz).

⁹² Kate Prucnte, *Rodoslovne raziskave na Kočevskem. Drevesa, časopis slovenskega rodoslovnega*

izselitveni val Kočevarjev in Kočevaric v času množičnega izseljevanja pomeni kar precejšen delež v t. i. slovenskem izseljenskem valu, kar moramo upoštevati pri raziskovanju tega fenomena na Slovenskem.

SUMMARY

THE EMIGRATION OF THE GOTTSCHEER GERMANS TO THE UNITED STATES OF AMERICA

Marjan Drnovšek

The Gottscheer Germans (Kočevarji) lived as a linguistic island in the south east part of the present Slovenia for more than six hundred years, that is until their forced migration (1941/42) and afterwards withdrawal and extradition from Yugoslavia after 1945. From the 15th century on, they were known as peddlers; they also included themselves in mass emigration to the United States of America after the year 1880. One of the questions of emigration is in Slovenia appurtenance to the language of intercourse that Austrian censuses from the years 1880, 1890, 1900 and 1920 state. In 1890, 18.622 persons in the Gottschee region declared for German language as language of intercourse (of those, 1.210 in the town of Kočevje), and 1.587 for Slovene language (of those, only 103 persons in the town of Kočevje). Solely in the court circuit of Kočevje, 14.301 persons lived in 1890 who spoke German, and 4.895 persons who spoke Slovene. Therefore: as much as 72% of the population of the court district of Kočevje belonged to German language as language of intercourse. Altogether 639 persons emigrated from that district in the years 1892 and 1893, which does not mean few in regard of early time of emigration. Two cases: in 1890, 526 persons of Slovene language and 409 persons of German language lived in the community Draga (Suchen), and 76 persons emigrated in the years 1892 and 1893; in the community Koprivnik (Nesselthal) where 1.738 persons of German language and only 115 persons of Slovene language lived in the same period, 50 persons left for the United States of America. From the entire district of Kočevje (consisting of court circuits of Kočevje, Ribnica and Velike Lašče), in the years 1892-1913 (by partly missing data), 76.195 persons emigrated from the province of Carniola, of those as many as 17.566 from the region of the Kočevje district, that is, almost a quarter (23,05%). In short, the Kočevje region stood out by number of emigrants among who the Gottschee Germans were strongly present. In the mentioned emigration wave from the district of Kočevje, there were in

---

društva 8/3, november 2001, str. 73–74; Erik Krisch, Migracije v Sloveniji v luči nemških priimkov. Drevesa, časopis slovenskega rodoslovnega društva 8/3, november 2001, str. 74–75; Mitja Ferenc, Kočevska – pusta in prazna. Drevesa, časopis slovenskega rodoslovnega društva 8/3, november 2001, str. 75–79.

1892 as many as 31,25% women, a year later 24,65% (according to American data, 81,6% men immigrated to the USA in the years 1898-1914 and only 18,4% women of the so-called "Slovene and Croatian race"). For the period 1892-1913, the Kočevje emigration wave consisted of as many as 64,77% of single young men and women. In the years 1892 and 1893, at the most daily agrarian workers left, following were maids, landowners, cottagers etc. The majority had no property. Shortly, young people and those with no means were the majority of emigrants in that early period of emigrating from the present Slovenia. Undoubtedly, the emigration wave of the Gottschee men and women presents in the time of mass emigration to the USA a significant share in the so-called Slovene emigration wave, which we must pay regard to in researching this phenomena on Slovene territory.

PRILOGA 1: Draga (Suchen)

2. priimek in ime, 3. poklic, 4. samski (samska), 5. poročen (omožena), 6. spremlja ga soproga, 7. otroci, 8. drugo sorodstvo, 9. skupno število, 10. smer izselitve, 11. prodana in 12. neprodana posest.

1892	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
POJE MARIA		dekla (DM)	+					1	S. A.			A	B
KNAUS JOSEF		zemljiški posestnik		+				1	S. A.		+	A	B
MIKLIČ JOHANN		dninar	+					1	S. A.			A	B
JANEŠ FRANZ		kajžar		+				1	S. A.		+	A	B
JEŠELNIK LUDWIG		kajžar		+				1	S. A.		+	A	B
POSPIŠEL AMALIA		dekla (DM)	+					1	S. A.			A	B
POJE MATHIAS		dninar	+					1	S. A.			A	B
MIHELIČ URBAN		dninar		+				1	S. A.			A	B
JANEŽ ANTON		zemljiški posestnik		+				1	S. A.		+	A	B
BARTOL IGNAZ		dninar	+					1	S. A.			A	B
POJE ANTON		dninar	+					1	S. A.			A	B
JEŠELNIK GEORG		kajžar		+				1	S. A.		+	A	B

Izseljevanje Kočevarjev v Združene države Amerike

1892	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
KALČIČ THOMAS	dninar			+				1	S. A.			A	B
BARTOLJ JOSEF	dninar		+					1	S. A.			A	B
LIPOVIC FRANZ	zemljiški posestnik			+				1	S. A.		+	A	B
ERJAUC JOHANN	zemljiški posestnik			+				1	S. A.		+	A	B
LEVSTEK JOSEF	zemljiški posestnik			+				1	S. A.		+	A	B
KNAUS FRANZ	zemljiški posestnik			+				1	S. A.		+	A	B
POJE ANTON	zemljiški posestnik			+				1	S. A.		+	A	B
GLATZ GEORG	kajžar			+				1	S. A.		+	A	B
URBANČIČ JOSEF	dninar		+					1	S. A.			A	B
ZBAČNIK DISMAS	zemljiški posestnik			+				1	S. A.		+	A	B
PAJNIČ AGNES	dekla (M)		+					1	S. A.			A	B
MIHELICH JAKOB	gostilničar & posest.			+				1	S. A.		+	A	B
PAJNIČ MATHILDA	dekla (DM)		+					1	S. A.			A	B
LIPOVIČ MARIA	dekla (DM)		+					1	S. A.			A	B
PAJNIČ JULIA	dekla (DM)		+					1	S. A.			A	B
KNAUS GEORG	zemljiški posestnik			+				1	S. A.		+	A	B
JANEŽ JOHANN	dninar			+				1	S. A.			A	B
POJE MARIA	dekla (DM)		+					1	S. A.			A	B
MALNER ANTONIA	dekla (DM)		+					1	S. A.			A	B
MIKLIČ GEORG	zemljiški posestnik			+				1	S. A.		+	A	B
POJE JOSEF	dninar			+				1	S. A.			A	B

1892	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
MIKLIČ JOHANN		zemljiški gospod		+				1	S. A.		+	A	B
VESEL FRANZ		zemljiški posestnik		+				1	S. A.		+	A	B
POJE KATHARINA		zemljiška posestnica	+					1	S. A.	+		A	B
GLATZ GEORG		kajžar		+				1	S. A.		+	A	B
JEŠELNIK HELENA		dekla (M)	+					1	S. A.			A	B
SAMSA FRANZ		zemljiški posestnik		+				1	S. A.		+	A	B
BARTOL JOHANN		zemljiški posestnik		+				1	S. A.		+	A	D
VESEL JOHANN		zemljiški posestnik		+				1	S. A.		+	A	D
41			16	25				41		1	21		

1893/I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
JEŠELNIK ANTON		dninar	+					1	S. A.			A	B
MIKOLIČ JOHANN		zemljiški posestnik		+				1	S. A.		+	A	B
HUDOLIN FRANZ		dninar	+					1	S. A.			A	B
LANG KASPER		¼ zemljak	+					1	S. A.		+	A	B
LIPOVIC AMALIA		dekla (M)	+					1	S. A.			A	B
GLATZ AMALIA		dekla (M)	+					1	S. A.			A	B
MIKLIČ ALOISIA		dekla (M)	+					1	S. A.			A	B
MIKLIČ JOSEF		dninar	+					1	S. A.			A	B
MORE JOHANN		kajžar		+				1	S. A.		+	A	B
KALIČ ANTON		preužitkar		+				1	S. A.			A	B
URBANČIČ JOHANN		¼ zemljak	+					1	S. A.		+	A	B
KNAUS HELENA		dekla (M)	+					1	S. A.			A	B

Izseljevanje Kočevarjev v Združene države Amerike

1893/I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
PAJNIČ ANTON	¼ zemljak		+					1	S. A.		+	A	B
URBANČIČ LEOPOLD	½ zemljak	+						1	S. A.		+	A	B
KALIČ ANTON	kajžar		+					1	S. A.		+	A	B
VESEL JOSEF	¼ zemljak		+					1	S. A.		+	A	B
GLATZ JOHANN	dninar	+						1	S. A.			A	B
MAVRIN GREGOR	dninar		+					1	S. A.			A	B
GLATZ JOHANN	dninar	+						1	S. A.			A	B
19		12	7					19			8		
1893/II													
LIPOVEC JOSEF	dninar	+						1	S. A.			A	B
KOVAČIČ JOHANN	kajžar	+						1	S. A.		+	A	B
KNAUS MARIA	zemljiška posestnica		+		2			3	S. A.		+	C	B
GLATZ PETER	zemljiški posestnik		+					1	S. A.		+	A	B
WIEDERWOHL JOSEF	dninar	+						1	S. A.			A	B
ŽAGAR MARIA	zemljiška posestnica		+					1	S. A.		+	C	B
KOVAČIČ JACOB	zemljiški posestnik		+					1	S. A.		+	A	B
KOŠMERL JOHANN	dninar	+						1	S. A.			A	B
PANTAR JOHANN	zemljiški posestnik		+					1	S. A.		+	A	B
OSVALD JOSEF	zemljiški posestnik		+					1	S. A.		+	A	B
LEVSTEK KARL	dninar	+						1	S. A.			A	B
TURK FRANZ	zemljiški posestnik		+					1	S. A.		+	A	B
TURK BLASIUS	zemljiški posestnik		+					1	S. A.		+	A	B

1893/I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
ZBAŠNIK AMALIA		zemljiška posestnica		+				1	S. A.			C	B
KNAUS FERDINAND		dninar	+					1	S. A.			F	B
BARTOL MARIA		dninarica	+					1	S. A.			F	B
16			7	9		2		18			9		

A : odšel oz. odšla zaradi pomanjkanja zaslužka v domovini (Heimat)

B : odpotoval(a) s potnim listom

C : odpotovala k možu v Severno Ameriko

D : potoval(a) brez potnega lista

F : potuje k očetu

S. A. : Severna Amerika

PRILOGA 2: Koprivnik (Nesselthal)

2: priimek in ime, 3. poklic, 4. samski (samska), 5. poročen (omožena), 6. spremlja ga soproga, 7. otroci, 8. drugo sorodstvo, 9. skupno število, 10. smer izselitve, 11. prodana in 12. neprodana posest.

1892	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
MEDITZ GERTRAUD		dekla (DM)	+					1	S. A.			A	B
ROM JOSEF		tovarniški delavec		+	1			2	S. A.			A	B
STIENE MAGDALENA		dekla (M)		+				1	S. A.		+	C	B
STONITSCH MARIA		dekla (M)	+					1	S. A.			A	B
WEISS MARIA		dekla (M)	+					1	S. A.			A	B
KRAKER JOSEF		dninar		+				1	S. A.		+	A	B
KRISCHE MARIA		dekla (DM)	+					1	S. A.			A	B
SCHUSTER FRANZISKA		dekla (DM)	+					1	S. A.			A	B
KUMP MATHIAS		zemljiški posestnik		+				1	S. A.		+	A	B
MILLE JOSEF		dninar	+					1	S. A.			A	B
TSCHINKEL JOSEFA		dekla (M)	+					1	S. A.			A	B
DEUTSCMANN ALOISIA		dekla (M)	+					1	S. A.			A	B
MEDITZ MARIA		dekla (M)		+		5	6	6	S. A.	+		C	B

Izseljevanje Kočevarjev v Združene države Amerike

1892	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
KUSOLD MARIA		dekla (M)	+					1	S. A.			A	B
DEUTSCHMANN MARIA		zemljiška posestnica		+			3	4	S. A.		+	C	B
15			9	6	1	8		24		1	4		

1893/1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
LUKAN JOHANN		natakar		+				1	AFR			A	B
HIRSCH JOHANN		½ zemljak		+				1	S. A.		+	A	B
KUMP JOHANN		¼ zemljak		+				1	S. A.		+	A	B
SKIBAR GEORG		1/8 zemljak		+				1	S. A.		+	A	B
KUMP JOSEF		kajžar		+				1	S. A.		+	A	B
GÖSTEL JOSEF		zemljiški posestnik		+				1	S. A.		+	A	B
STALZER RUDOLF		½ zemljak	+					1	S. A.		+	E	B
STAMPFL JOSEF		dninar		+				1	S. A.			A	B
LUKAN MARIA		½ zemljakinja	+					1	S. A.		+	A	B
KRAKER GERTRAUD		1/8 zemljakinja		+				1	S. A.		+	C	B
ERKER ALOIS		¼ zemljak		+				1	S. A.		+	A	B
VADNO FRANZISKA		Pensions- Inhaberin		+				1	AFR*			A	B
12			2	10				12			9		
1893/II													
LUKAN MARIA		babica	+					1	A&A			A	B
STIENE FERDINAND		dninar	+					1	S. A.			A	B
KUMP MATHIAS		dninar	+					1	S. A.			A	B
RABUSE JOSEFA		dekla (DM)	+					1	S. A.			A	D
KUMP MARIA		dekla (DM)	+					1	S. A.			A	D
KUMP ALOISIA		dekla (DM)	+					1	S. A.			A	D
RANKEL GERTRAUD		dekla (DM)	+					1	S. A.			A	D
GRAMER MAGDALENA		dekla (DM)	+					1	S. A.			A	D

1893/I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
SEDLAR MARIA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
STONITSCH FRANZISKA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
LAKNER ALOISIA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
STALZER FRANZISKA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
GRAMER MAGDALENA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
KÖSTNER MARGARETHA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
STALZER MARIA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
FLAK MARIA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
MAURIN JOHANNA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
RABUSE GERTRAUD	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
MEDITZ ANNA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
KINKOPF ALOISIA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
KUMP MATHIAS	dninar			+				1	S. A.			A	D
MEDITZ JOHANN	dninar	+						1	S. A.			A	D
MEDITZ MARGARETHA	dekla (DM)	+						1	S. A.			A	D
23			22	1				23					

A : odšel zaradi pomanjkanja zaslužka v domovini (Heimat)

B : odpotoval(a) s potnim listom

C : odpotovala k možu v Severno Ameriko

D : potoval(a) brez potnega lista

E : potuje k svoji materi

F : potuje k očetu

S. A. : Severna Amerika

AFR: Afrika

AFR*: Afrika, v oklepaju (Kairo)

A&A: Severna Amerika in Afrika